

130017

DIA

MÂ BA'DE't-TABÎA

Madde Yayınlandıktan Sonra Gelen Doküman

21.08.2017

Attas, Syed Muhammad Naquib al-

An outline of the basic structure of reality in Islamic metaphysics .-- 1994 ISSN: 0970-1672 : Journal of Islamic Science, vol. 10 i pp. 21-54, (1994)

22 KASIM 1991

22 KASIM 1991

MĀ BA'DE'Ā-TABĪĀ

الحركة في الطبيعة الى مابعد الطبيعة

تأليف ، الدكتور معن زيادة ، بيروت ١٩٨٥ ، ٢١٧ ص

1526 WALKER, Paul E., 'The Doctrine of Metempsychosis in Islam'. In: W.B. Hallaq and D.P. Little (eds.), *Islamic Studies Presented to Charles J. Adams*. Leiden: E.J. Brill, 1991, pp.219-38

21 KASIM

12 EKIM 1985

3805. *Falsafa-i mā ba'd at-tabī'a*. Mantıq-i Araştü / Nağm-ad-Din Kätibî. tarğuma-i Murtadâ Mudarrisi Gilânî. - Tihhrân: Mu'assasa-i Mutâla'ât wa Tahqîqât-i Farhangî, [1983] = 1362 h.š. - 190 S. - (Mu'assasa-i Mutâla'ât wa Tahqîqât-i Farhangî; 504)
2. beigef. Werk: *Falsafa-i qadim / Atir-ad-Din Abhari*. Text in arab. Schr., pers. 5 E 1941

ARISTOTLE

IBN RUSHD (Muhammad ibn Ahmad), called AVERROES

تفسير المقالة الاولى (الخ)
ما بعد الطبيعة

Tafsir ma ba'd at-tabī'at ("Grand Commentaire de la Métaphysique"). Texte arabe inédit établi par K. Bouyges. S.J.

3 vols. and "Notice". Imprimerie Catholique: Beyrouth, 1938-52.

Bibliotheca Arabica Scholasticorum, Série arabe, tom. 5-7. 8°.

2 KASIM 1985

LEAM - FOU & SE

1262 MADKOUR, Ibrahim. La métaphysique en terre d'Islam. MIDEO 7 (1962-63), pp. 21-34

metafizik

Islam alkestinde metafizik

metafizik

02809 REICHERT, R. Der islamische Gottesbegriff im Lichte von Schopenhauers Metaphysik. *Schopenhauer-Jhb.* 60 (1979) pp. 107-116.

metafizik

01293 IQBAL, Mohammed. *La métaphysique en Perse*. Traduit de l'anglais par. Eva de Vitray-Meyerovitch. Paris: Sindbad, 1980.

14540. c. 77

IBN RUSHD (Muhammad ibn Ahmad), called AVERROES.

تفسير ما بعد الطبيعة (090606)

Talkhîs Mā ba'd al-tabī'ah. [A summary of Aristotle's Metaphysics. Edited by 'Uthman Amin.] pp. ii, 168.

Mustafa al-Bābī al-Halabī: Cairo, 1958. 8°.

2 KASIM 1989

ANAWATI (Georges C.), *Avicenne: La Métaphysique du Shifā', Livres I à V*. Introduction, traduction et notes. Paris, J. Vrin, Collection "Etudes musulmanes", t. XXI, 1978, 16,5 x 25 cm, 379 pages.

Dans MIDEO, t. 13 (1977), pp. 171-252, nous avons reproduit la longue Introduction de la manière la plus précautionneuse et en s'abritant derrière Montaigne, aux questions ou plus exactement à la question posée au début de son livre. Voici sa conclusion: "Qu'un Islam arabe progressiste, voire socialiste ou même marxisant, soit peut-être en train de prendre corps ou du moins puisse se former un jour prochain en une idéologie cohérente, élaborée, équilibrée et mobilisatrice, et que, d'autre part, notre méticuleuse analyse conceptuelle combinatoire de documents banals et restreints ait valablement justifié la thèse de la possibilité de l'essor futur d'un tel Islam arabe progressiste, cela nous ne l'affirmerons pas comme choses infaillibles..." (p. 257).

On doit certes admirer la prudence avec laquelle M.Carré formule sa conclusion, — en des termes à rendre jaloux les plus fins diplomates —, mais on ne peut s'empêcher de s'étonner de voir une méthode qui se veut méticuleusement rigoureuse, aboutir à un résultat si dérisoire. Peut-être M.Carré s'avisera-t-il que son analyse combinatoire souffre de quelque vice congénital et que l'esprit de géométrie devrait probablement céder le pas à l'esprit de finesse.

G.C.A.

MIDEO, v.XV, pp. 317-329 sayfaları arasındadır.

245. AVICENNE. *La Métaphysique du Shifā', Livres I à V*, traduction française du texte arabe de l'édition du Caire. Introduction, notes et commentaires par G.C. Anawati, Paris, Vrin, 1978, 381 p. Études musulmanes (dir. par E. Gilson et L. Gardet) XXI.

On avait déjà en français un texte majeur d'A.: *Livre des directives et remarques*, Beyrouth-Paris 1951 (cf. Vajda, J.A. 1952/2). Le traducteur de cet autre ouvrage central de la *falsafa* est connu pour ses travaux avicenniens depuis 1950. La première ébauche de son travail date de 1951-2: lors d'un enseignement à l'Institut d'Études Médiévales de Montréal, il avait publié en trois parties (104, 106 et 99 p. polycopiées) une traduction faite sur la lithographie iranienne (Tehran 1303 h.q., rééditée s.d. (1357 š.) avec table des matières et nouvelle pagination: *Ta'liqāt* de Mollā Šadrā + *al-Elāhiyāt men al-Šefā'*, 567 p. in-folio). L'édition critique parue au Caire (avec intr. et sous la dir. de E. Madkur, 2 vol., 1380/1960) a permis de revoir la traduction, entièrement refondue, dont nous avons ici le premier volume.

IBN RUSHD
MĀ BA'DE'Ā-TABĪĀ
SADRADDIN SHIRAZI

MĀ BA'DE'Ā-TABĪĀ

11 TEMMUZ 1991

8 OCAK 1996

130013 MA BA'DE TABIA
Tez başlığı : Bergson'un Metafizik Anlayışı
Danışman : Prof. Dr. Necmi Uygur.
Tezi hazırlayan : Medar Tokay. Ens. no : 268. Tarih :

Mu'abade-i Tabia

1331. Hasan, Şabri 'Uthmān Muḥammad: Al-Miṭāfiẓiqa 'Andalī-Mu'tazila / Şabri 'Uthmān Muḥammad. - Al-Fağğāla: Dār al-Hidāya, 1987. - 109 S.
Arab. - In arab. Schrift 7E 2763

09 TEMMUZ 1996

Metafizik

130017
Mu'abade-i Tabia

Mustafa Şekip

17 OCAK 1996

İlâhiyat Fak. Mec.
s.9, sf.72-107, 1928, İst.

İBN BÂCC
MA BA'DE TABIA

Basım No / Standart
25 A 13229

Ziyādah, Ma'an. (Ḥarakah min al-ḥabī'ah ilā mā ba'da 'l-ḥabī'ah. Dirāsa fī falsafat Ibn-Bājjā al-Andalusī [Ma'an Ziyādah: The theory of motion in Ibn Bajjah's philosophy, arab.] (Übers. von) Tālib Bakkū.) (Bairūt: Dār Iqra' (1405 = 1985). 219 S.
Engl.: Montreal, Quebec, McGill Univ., Diss., 1972

29 TEMMUZ 1997

Muḥammad, Sabri 'Uthmān. (Miṭāfiẓiqa 'inda al-Mu'tazilah) الميتافيزيقا عند المعتزلة / تأليف صبرى عثمان محمد • دار الهداية، [1987]

Miṭāfiẓiqa 'inda al-Mu'tazilah

109 p. ; 24 cm.
Title page partially vocalized.
Bibliography: p. 103-[107]
2E3.00
Egy-Ialam.

167 MAYIS 1995

87-962437

Ziyādah, Ma'an. (Ḥarakah min al-ḥabī'ah ilā mā ba'da 'l-ḥabī'ah) . Arabic]

الحركة من الطبيعة الى ما بعد الطبيعة : دراسة في فلسفة ابن باجة الأندلسي / معنى زيادة - الطبعة الأولى - دار اقرأ، 1985

HAREKAT MA BA'DE TABIA

219 p. ; 24 cm.
Title page partially vocalized.
"Unjiza hādihā al-kitāb bi-al-lughah al-Injīlīyah fī ... 1972, wa-kāna uṭ-ṭhah mutammimah li-dirāsat al-duktūrāh fī Jāmi'at Makghīl/MacGill al-Kanadīyah"
- p. 5
Includes indexes.
Bibliography: p. 215-219.
1. Avespace, d. 1138 or 9.
Acquired only for LC.

28 MAYIS 1993

FINES, S. Les limites de la métaphysique selon al-Fārābī, Ibn Bājjā et Maimonide. Sources et antithèses de ces doctrines chez Alexandre d'Aphrodisè et chez Thémistius. Sprache und Erkenntnis im Mittelalter I, Berlin &., 1981, pp. 211-225.

Ma'abade-i Tabia (metafizik) Farabi Ibn Bacc

3 AGUSTOS 1992

KELAM-FELSEFE

15 HAZIRAN 1993

1345 MADKOUR, Ibrāhīm. Introduction à la Métaphysique du Shifā. MIDEO 6 (1959-61), pp. 281-308

Sifa Metafizikine Aris

Ma'abade-i Tabia

KELAM-FELSEFE

1343 KHOEIRI, Mahmoud el-. Lexique arabo-latin de la Métaphysique du Shifā. MIDEO 6 (1959-61), pp. 309-324

Sifa Metafizik

15 HAZIRAN 1993

Sifa Metafizikinde Aris-Latin leksikoni

19 EKİM 1993

4586 FRAME, J. D. Metaphysics and cosmography in Persia today. MW 11 (1921), pp. 272-280

İnsan Metafizik Kozmografi

Bu günkü İran'da metafizik ve kozmografi Ma'abade-i Tabia

09 NISAN 1996

3107 RAMÓN GUERRERO, R. Nota sobre la presencia del libro Lambda de la Metafísica de Aristóteles en el mundo árabe. Ciudad de Dios, 198 (1985) pp.117-121

130017 MA BA'DE'T-TABIA

6. BOLAY, Süleyman Hayri (Dr.)

06 OCAK 1994

Ankara Ün. İlahiyat Fak. Ankara 1975, 1 c, III+227 s, matbu.

Doktora tezinin adı :

" Ariste Metofiziği ile Gazzâli Metafiziğinin Karşılaştırılması."

Giriş kısmından sonra, tezde Gazzali'nin yetiştiği ortam ele alınmıştır. Kelâm, felsefe, Mantık-Aristo üzerinde durularak, Aristo metafiziğinin başlıca kavram ve nazariyeleri ele alınmıştır. Bunlara bağlı olarak, Gazzali metafiziğini Aristo metafiziği ile karşılaştırılması yapılarak, özet mahiyetinde bir " Sonuç" araştırma tamamlanmıştır.

30 OCAK 1994

"Suhrawardi's Metaphysics of Illumination." Hamdard Islamic
Suhrawardi, Mafūz Ma'badet-Tabia us XV/1 (1992).

- MabadetTabia

MESBÂHİ, Muḥammad,

1986 « Martabat al-faḥṣ al-dalāli wa al-ḡadali al-iskāli min 'ilm mā ba'da al-ṭabī'a 'inda Ibn Ruṣd », (La place de l'approche sémantique et aporético-dialectique dans la métaphysique chez Averroès), *Revue de la Faculté des Lettres de Fès*, p. 73-86; repris dans *Dalālāt wa iskālat*, p. 27-32.

19 EKİM 1998

BALRUWAYN (Muḥammad) (محمد محمد)
CRESM (Muḥammad)
C.C.O.E.
6070 AI MA BA'DE'T-TABIA
دراسات في فلسفة ما بعد الطبيعة
[بنغازي] دار ليبيا 1994
164 ص
Dirāsāt fi falsafa wā ba'da al-ṭabī'a
8° 948 (2cc)

30 MART 1995

'ALAWĪ (al-), Ḡamāl al-Dīn

1988 « Iskāliyyat al-'alāqa bayna al-'ilm al-ṭabī'i wa mā ba'da al-ṭabī'a », (La problématique de la relation entre la physique et la métaphysique chez Ibn Ruṣd), *Revue de la Faculté des Lettres de Fès*, p. 7-51.

08 OCAK 1994

- Ibn Rüşd
- Tabiiyyat
- MabadetTabia

MA BA'DE'T-TABIA
FELSEFE

92-967280

Bin 'Abd al-'Alī, 'Abd al-Salām.
Usus al-fikr al-falsafī al-mu'āsir :
Mujāwazat mitāfīziqī / 'Abd al-Salām
Bin 'abd al-'Alī. -- al-ṭab'ah 1. --
al-Dār al-Bayḍā' : Dār Tūbqāl lil-Naṣr, 1991.
173 p. ; 23 cm. -- (al-Ma'rifah al-falsafiyah)
In Arabic; romanized record.
Includes bibliographical references (p. [159]-173).
48.00MD
Philosophy; metaphysics; history

19 MART 1995

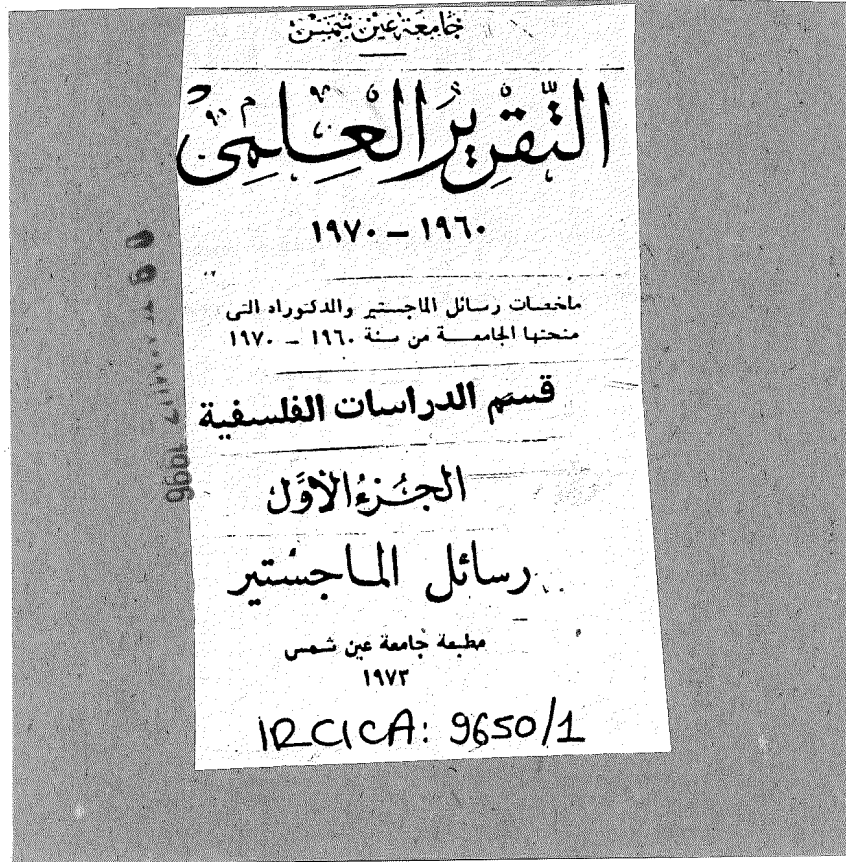
MA BA'DE'T-TABIA

KLM-IDA

M. Mustehuddin, "Philosophy", 5-3-8

Ibn Rüşd
Ma'badet-Tabia 14540. cc. 11/5-7
BOUYGES (Maurice), S.J.
IBN RUSHD (Muḥammad ibn Ahmad), called AVERROES
تفسير المقالة الاولى (الخ)
ما بعد الطبيعة
Tafsir ma ba'd at-ṭabī'at ("Grand Commentaire" de la Métaphysique). Texte arabe inédit établi par M. Bouyges. S.J.
3 vols. and "Notice". Imprimerie Catholique: Beyrouth, 1938-52.
Bibliotheca Arabica Scholasticorum, 8.
Série arabe, tom. 5-7. 2 KASIM 99

فكرة الميتافيزيقا عند الفلاسفة المعاصرين (يولييه ١٩٦٦) ^{Metafizik}
محمود رجب السيد (إشراف : أ. د. عبد الرحمن بدوي)

130017 MA BA'DE'4-TABIA
030639 İBN SINA

06 OCAK 1994

1. ALTINTAŞ, Hayrani (Dr.)

Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Ankara 1982, 1 c, III+218 s, eb:23x20 cm.

Doçentlik tezinin adı :

" İbn Sinâ ve Metafizigi."

İbn Sina'nın hayatı ve eserleri, metafizik düşünce ve İbn Sina'da metafizik kavramlar (zorunlu ve olabilir...) incelendikten sonra, diğer bölümlerde şu konular incelenmiştir : Doğuş teorisi, madde ve sehil, kozalite, Allah ve evren, nefis teorisi işlenerek, özet mahiyetinde bir " Netice " ile çalışma tamamlanmıştır.

130017 MA BA'DE'4-TABIA

3. AYDIN, Hüseyin (Dr.)

06 OCAK 1994

Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Ankara 1981, 1 c, V+93 s, eb:23x18 cm.

Doçentlik tezinin adı :

" Metafizikçi Olarak Nietzsche."

Giriş kısmından sonra, Nietzsche'nin hayatı, ontolojisi, genel karakteri ele alınmıştır. Daha sonra, varlık ve var olan, varlığın ve var olanın inkârı, yaratmanın perspektifi, oluş (werden), oluşa bakış tavrı, oluşum kaynağı, oluşum suçsuzluğu, zaman ve mekânın inkârı, incelenmiştir. Ayrıca, Nietzsche'de metafizik hakikatın inkârı ve hakikatın yaratılması konuları araştırılarak, özet mahiyetinde bir " Sonuç " la tez tamamlanmaktadır.

از این تفسیر را جرجانی و بخش دیگر آن را فردی که به سید گازر مشهور بوده، تألیف کرده است (ج ۱، ص ۱۰۵)، اما محدث ارموی این قول را نپذیرفته و همه تفسیر را از آن جرجانی دانسته است (جرجانی، مقدمه، ص و - ط). اهمیت تفسیر گازر از جنبه‌های زبان و ادبیات همان است که در مورد تفسیر ابوالفتح رازی می‌توان گفت (تفسیر ابوالفتح رازی^۹).

ملافتح‌الله کاشانی (متوفی ۹۸۸) در نوشتن تفسیر منهج‌الصادقین، تفسیر گازر را اساس کار خود قرار داده است (جرجانی، همان مقدمه، ص لز).

نخستین بار میرجلال‌الدین محدث ارموی، تفسیر گازر را در ده مجلد از ۱۳۳۷ تا ۱۳۴۱ ش به چاپ رساند.

منابع: محمدحسن آقابزرگ طهرانی، الذریعة الی تصانیف الشیعة، چاپ علی‌نقی منزوی و احمد منزوی، بیروت ۱۴۰۳/۱۹۸۳؛ همو، طبقات اعلام الشیعة: احیاء الدائر من القرن العاشر، چاپ علی‌نقی منزوی، تهران ۱۳۶۶ ش؛ عبدالله‌بن عیسی افندی اصفهانی، ریاض العلماء و حیاض الفضلاء، چاپ احمد حسینی، قم ۱۴۰۱-۱۴۱۵؛ حسین‌بن حسن جرجانی، تفسیر گازر، چاپ جلال‌الدین محدث ارموی، تهران ۱۳۳۷-۱۳۴۱ ش؛ ضیاء‌الدین حدائق شیرازی، فهرست کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار، تهران ۱۳۱۵-۱۳۱۸.

/ منصور پهلوان /

تفسیر مابعدالطبیعة، نامی برای شرح مبسوط ابن‌رشد (متوفی ۵۹۵) بر کتاب مابعدالطبیعة^{۱۰} (متافیزیک) ارسطو. به‌نوشته مراکشی (ص ۲۴۳)، نزدیکترین منبع به زمان ابن‌رشد، ابن‌طفیل (متوفی ۵۸۱) در دیداری با ابن‌رشد درباره شکوه ابویعقوب یوسف (حک: ۵۵۸-۵۸۰)، خلیفه موحدون، از دشواری و پیچیدگی عبارات ارسطو یا مترجمان آثار وی، سخن گفته و ابن‌رشد را به توضیح و تلخیص سخنان ارسطو ترغیب نموده بود. بدین ترتیب ابن‌رشد شروع به تلخیص و تفسیر کتابهای ارسطو کرد. مراکشی (همانجا) از ابن‌رشد دو نوع تفسیر دیده است: کتاب الجوامع که تلخیصی از کتابهای ارسطو بوده و کتاب مبسوطی در چهار جلد، در تفسیر مقاصد و اغراض ارسطو. اما به‌نوشته رنان^۱ (ص ۶۲) و برخی محققان بعد از وی، مانند ماجد فخری (۱۳۷۲ ش، ص ۲۹۲)، ابن‌رشد بر بعضی از آثار ارسطو از جمله مابعدالطبیعة سه شرح مبسوط (بزرگ)، متوسط و مختصر (کوچک) نوشته است. بالینحال، اکنون فقط دو شرح مبسوط و مختصر وی بر مابعدالطبیعة به‌عربی در دست است (ادامه مقاله). ابن‌ابی‌اصیبیعه (ج ۲، ص ۷۷) و ذهبی (ج ۲۱، ص ۳۰۹) هم راجع به مابعدالطبیعة از دو اثر

شوشتری، مجالس‌المؤمنین، تهران ۱۳۵۴ ش؛ صفدی؛ محمدحسین طباطبائی، قرآن در اسلام از دیدگاه تشیع، قم ۱۳۷۴ ش؛ همو، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت ۱۳۹۰-۱۳۹۴/۱۹۷۱-۱۹۷۴؛ محسن عبدالحمید، الرازی مفسراً، بغداد ۱۳۹۴/۱۹۷۴؛ علی‌محمدحسن عماری، الامام فخرالدین رازی: حیات و آثار، قاهره ۱۳۸۸/۱۹۶۹؛ محمدبن عمر فخررازی، التفسیر الکبیر، قاهره [بی‌تا]، چاپ افست تهران [بی‌تا]؛ همان: تفسیر کبیر (مفاتیح الغیب)، ترجمه علی‌اصغر حلبی، تهران ۱۳۷۱ ش؛ مرتضی کریمی‌نیا، کتاب‌شناسی مطالعات قرآنی به زبان‌های اروپایی، ۱۷۰۰-۱۹۹۵، تهران ۱۳۸۰ ش؛ ماهر مهدی هلال، فخرالدین الرازی بلاغیاً، بغداد ۱۳۹۷/۱۹۷۷؛

Rashid Ahmad Jullandri, "Abu al-Qasim al-Qushairi as a theologian and commentator", *The Islamic quarterly*, 13/1 (1969); Michel Lagarde, *Index du grand commentaire de Fahr al-Din al-Razi* = و المصباح المنیر للتفسیر الکبیر: الفهرست الکامل لمفاتیح الغیب لفخرالدین الرازی، Leiden 1996.

/ پرویز سلمانی /

تفسیر گازر، تفسیر فارسی قرآن از ابوالمحاسن

حسین‌بن حسن جرجانی، مفسر گمنام امامی احتمالاً در قرن هشتم. نام اصلی این تفسیر **جلاء الأذهان و جلاء الأحران** است، ولی به سبب شهرت مؤلف آن به گازر، به تفسیر گازر مشهور شده است (افندی، ج ۲، ص ۸۵-۸۶؛ آقابزرگ طهرانی، ۱۴۰۳، ج ۴، ص ۳۰۹).

در باره زندگی جرجانی، اطلاع چندانی در دست نیست. افندی (متوفی ۱۱۳۰) نخستین کسی است که نام او را در کتاب خود آورده و او را فاضل، عالم، محدث، مفسر و از مشاهیر علمای امامیه معرفی کرده است (همانجا). پس از او، آقابزرگ طهرانی وی را در شمار عالمان شیعه قرن دهم آورده و علاوه بر نقل مطالب افندی، چند نسخه جلاء الأذهان را معرفی کرده است. تاریخ کتابت یکی از این نسخه‌ها ۹۷۲ است و گویا آقابزرگ بدین سبب، جرجانی را در شمار عالمان قرن دهم ذکر کرده است (۱۳۶۶ ش، ص ۶۲)، ولی وجود نسخه‌های نوشته شده در ۸۹۴ (جرجانی، مقدمه محدث ارموی، ص سح) این نظر را رد می‌کند.

تفسیر گازر را خلاصه‌ای از تفسیر ابوالفتح رازی دانسته‌اند (جرجانی، همان مقدمه، ص ی)، ولی جرجانی به این موضوع اشاره نکرده و حتی از تفسیر ابوالفتح نام نبرده است (همان، ص یب). به عقیده ابن‌یوسف شیرازی (حدائق شیرازی)، بخشی

1. Renan

la Gnose et de l'irrationnel qui ont pu trouver, à l'intérieur du Maghreb, dans la doctrine d'Ibn Masarra et dans le soufisme, des échos alarmants. Bien entendu, ces menaces n'étaient pas seulement de nature dogmatique mais aussi et tout particulièrement de nature politique. Car derrière la Gnose et le *bāṭin* se dressait le danger fāṭimide. Partisan dévoué des Omeyyades, Ibn Ḥazm s'est servi, pour combattre la Gnose, du rationalisme aristotélicien. L'attitude d'Ibn Ḥazm devint une tradition pour toute la pensée andalouse jusqu'à Ibn Rušd. Les chapitres XII-XIV de cette partie sont consacrés à la critique ḥazmienne des méthodes kalāmiques. Sont abordés respectivement le raisonnement par analogie, l'atomisme et la philosophie de la nature, les attributs et les actes divins. L'option sunnite, présentée sous la forme d'un zāhirisme ou d'un néo-ḥanbalisme comme un projet idéologique pro-omeyyade et à la fois anti-abbāsides et anti-fāṭimide, fait l'objet du chapitre final (p. 411-432). Du point de vue philosophique, le projet d'Ibn Ḥazm, repris, complété et achevé par Ibn Tūmart, Ibn Bāḡḡa, Ibn al-Sid de Badajoz et Ibn Rušd (p. 437-493) peut être ramené aux termes suivants : fonder le *šar'* sur la certitude, c'est-à-dire sur des jugements apodictiques, et appuyer le Texte, le *manqūl*, par le rationnel, le *ma'qūl*. Telle fut précisément, conclut S.Y., la problématique qui a donné au projet théorique d'Ibn Ḥazm ses fondements méthodiques. Cette problématique est néanmoins secrétée par le besoin et les nécessités historiques culturelles et politiques. Ces conditions ont amené l'Etat omeyyade en Andalousie à opposer à ses adversaires fāṭimides (ismaéliens gnostiques) et 'abbāsides (d'idéologie syncrétique hésitant entre l'*i'tizāl*, l'aš'arisme et le ḥanbalisme) une idéologie où le Texte révélé, le rationnel, Aristote et les sciences des *Awā'il* sont tous engagés dans le même combat et destinés à préparer l'avenir au moyen des mêmes armes.

L'ouvrage de S.Y. est rédigé dans un style plutôt « oriental ». Il est stimulant, attachant et bien construit. Le ton polémique qui monte de temps en temps n'en affecte pas la valeur. Il n'est pas difficile de remarquer que parfois, pour écarter telle ou telle opinion, S.Y. se contente de faire des « choix ». Il lui arrive « d'aller trop vite » et de ne point vérifier les éléments de son exposé. La négation de l'*istiḥsān* par Ibn Ḥazm est, par exemple, justifiée par la formule : « *mā ra'āhu l-muslimūna ḥasanan fa-huwa 'inda l-lāhi ḥasan* », que S.Y. prend pour un verset coranique alors que, bien entendu, elle ne l'est pas (p. 157). A partir d'un texte du *Fiṣal*, il conclut que cet ouvrage a été composé en l'an 420 de l'H., ce qui n'est pas évident puisqu'on doit prendre en considération les années qui séparent l'année de « la première révélation », ou du moins de « la première *mu'araḡa* », de celle de la *hiḡra* (p. 57). Les idées relatives au problème du *ḥalq al-Qur'ān* et aux rapports entre les *mu'tazila*, al-Ma'mūn et les 'Abbāsides, viennent d'opinions « reçues », elles sont à réviser presque entièrement. Pourtant, je dois dire que j'admire énormément l'interprétation politico-culturelle du « projet andalou » élaboré par Ibn Ḥazm. Mais je suis peu enclin à admettre qu'Ibn Ḥazm était, en quelque sorte, « détaché » de l'expérience « orientale », ou que sa pensée était spécifiquement distincte de celle du Machreq. Il m'est en plus difficile d'admettre, avec S.Y., tout à la fois la thèse selon laquelle les nécessités historiques et politiques étaient à l'origine du projet culturel andalou, et celle selon laquelle le Maghreb était soucieux de conquérir sa propre spécificité (*ḥuṣūsiyya*) en élaborant et en construisant délibérément ce projet destiné à le distinguer du Machreq. Je regrette enfin que la partie morale de la pensée d'Ibn Ḥazm n'ait pas eu de place dans la recherche de S.Y.

Mais je crois que l'essentiel a été pourtant donné. J'ajouterai, pour conclure, que l'ouvrage de Sālim Yafūt apporte une saveur distinguée aux recherches consacrées au Faqīh de Cordoue. Je souhaite que son auteur poursuive ses recherches andalouses, et que plus précisément les philosophes de l'Occident musulman demeurent au centre de ses préoccupations scientifiques.

Fehmi JADAANE
(Université de Jordanie, Amman)

Fadlou SHEHADI, *Metaphysics in Islamic Philosophy*. New York, Caravan Books, 1982.
14 × 21 cm., x + 154 p.

Le livre de Shehadi comporte deux parties, qui ont en commun la notion d'« être » dans la tradition arabe et islamique. La question qui est posée est de savoir comment la tradition arabe, qui ne connaît pas un mot pour exprimer « être », pouvait adapter la pensée grecque, et notamment la pensée aristotélicienne.

Dans la première partie (40 p.) la notion d'être (« to be ») est traitée, aussi bien dans le contexte linguistique que dans le domaine philosophique. Cette partie est une compilation de trois publications antérieures, traitant successivement des diverses façons d'articuler la notion d'« être » dans la grammaire arabe, des relations entre grammaire et logique, et des implications ontologiques.

Dans la seconde partie la relation entre essence et existence est analysée, comme l'ont traitée al-Fārābī, Ibn Sinā, Ibn Rušd (2 chapitres) et Mullā Ṣadrā. Elle ne contient pas une métaphysique complète, mais est concentrée sur la relation essence-existence, et sur la distinction entre les deux.

Que les thèses d'al-Fārābī, Ibn Sinā et Ibn Rušd soient exposées va de soi. Ce qui manque, quand même, est une référence à la pensée théologique islamique et à la philosophie des Iḥwān al-Ṣafā'.

L'inclusion de Mullā Ṣadrā, par contre, n'est pas évidente, et l'argumentation de l'auteur n'est pas très convaincante. Il le considère comme le point culminant de la tradition philosophique persane post-classique, mais il ajoute que Mullā Ṣadrā a été influencé plus par la tradition islamique que par la tradition philosophique aristotélicienne ou platonicienne. Le chapitre traitant de sa doctrine ne justifie pas davantage son inclusion : la précision et la profondeur de la pensée ne sont pas du même niveau, alors que le texte de Shehadi prétend le placer dans la grande tradition dans laquelle il situe les autres auteurs.

Dans l'exposé sur ces trois autres auteurs, Shehadi montre la continuité dans la tradition, et les débats qui les opposent (notamment Ibn Sinā et Ibn Rušd). Il mentionne les réactions d'Ibn Rušd aux argumentations d'Ibn Sinā, et donne lui-même les réponses qu'Ibn Sinā aurait pu donner à Ibn Rušd.

Shehadi suit les auteurs dans leurs exposés et leurs argumentations, et il fait souvent état de la terminologie arabe utilisée par eux. Il reste très bref et très concis; son livre suppose une connaissance du contexte philosophique et culturel. Un exposé plus détaillé de la métaphysique

invented the term *ṭadyīk* for such devices. The first example he mentions, however, is a device which involves the rhyme: The rhyme consonant may be, for instance, the *hā'*, but the poet imposes upon himself to avoid using the pronominal suffixes of the third person singular (presumably even in cases where this would be permissible, see *ḲĀFIYA*, iv, 413a middle). Others do not seem to be aware of Suyūṭī's definition and use *ṭadyīk* as a simple synonym of the other terms listed at the beginning of this article.

In Persian rhetoric and prosody, the terms *i'nāt* and *luzūm mā lā yalzam* are used, as in Arabic, for the adoption of a second invariable consonant in prose and in poetry, and the reduplication of the rhyme consonant. In addition, however, the two terms are used for the repetition of two or more words in each hemistich or line of poetry, and for the use of internal rhyme. Rādūyānī (middle of the 5th/11th century) denotes the latter use specifically as *i'nāt al-ḳarīna*. Rāzī (beginning of the 7th/13th century), *al-Mu'djam*, 386, also applies the term *i'nāt* to the use of double *ḳāfiyas* (e.g., *djahān ḳhabar/āsemān sipar*) and points out that most Persian poets adopt an invariable consonant before the *ṭā'* of the feminine ending of Arabic words without considering this convention as *i'nāt* or *luzūm* (216-17). Some later poets however disregard this rule, especially in cases where the *ḳāfiya* proper is followed by a *radīf*, i.e., a word or particle recurring at the end of each line (see *EI*¹, s.v. *REDĪF* for a more accurate description which includes the *redīf* in Turkish poetry; see also L. P. Elwell-Sutton, *The Persian metres* [Cambridge 1976], 225-6, 230). Another case of *luzūm*, according to Rāzī (262-3), occurs when the poet maintains the *ta'sis*, i.e., a long *ā* separated from the *rawī* by a variable vowel letter, throughout his poem (see Elwell-Sutton, 229-30, 233). *Djādīarmī* [q.v. in Suppl.] (flor. early 8th/14th century) has collected a number of poems to which forms of *luzūm* have been applied under the heading *malzūmāt* in the 10th chapter of his anthology *Mu'nis al-aḳḳār wa-daḳā'ik al-ash'ār* (ed. Mir Šālīḳ Ṭabībī, i, Tehran 1337/1958, *nūn-fā'*).

Bibliography: Akhfash, Abu 'l-Hasan Sa'īd b. Mas'ada, *Kitāb al-Ḳawāfi*, ed. 'I. Ḥasan, Damascus 1390/1970, 18-21 (fundamental); Ibn al-Mu'tazz, *Kitāb al-Badī'*, ed. I. Kratchkovsky, London 1935, 75-5 (fundamental); Ibn 'Abd Rabīh, *al-Iḳd al-farīd*, ed. A. Amīn *et alii*, Cairo 1367-72/1948-53, v, 499-506 (fundamental); Abū Ya'qūb 'Abd al-Bāḳī b. al-Muḥassin al-Tanūḳhī, *Kitāb al-Ḳawāfi*, ed. 'U. al-As'ad and M. Ramaḍān, Beirut 1389/1970, 78-9; Ibn Djinnī, *al-Ḳhaṣā'is*,

ed. M. 'A. al-Nadjdār, Cairo 1371-6/1952-6, ii, 234-64 (fundamental); Abu 'l-'Alā' al-Ma'arrī, [*Sharḥ*] *luzūm mā lā yalzam* (*Luzūmiyyāt*), ed. T. Ḥusayn and I. al-Ibyārī, Cairo n.d., i, 35-9, 50-1 (fundamental); Ibn Rashīq, *al-'Umda*, Cairo 1353/1934, i, 133, 135-6, 137-8; Ibn Sinān al-Ḳhafādjī, Abū Muḥammad 'Abd Allāh b. Muḥammad, *Sirr al-faṣāḥa*, ed. 'A. al-Ša'īdī, Cairo 1372/1953, 211-2; Rādūyānī, Muḥammad b. 'Umar, *Tarḳumān al-balāgha*, ed. A. Ateş, Istanbul 1949, 36-40; Rashīd al-Dīn Waṭwāt, *Kitāb Ḥadā'ik al-sihr fī daḳā'ik al-šhi'r*, ed. 'A. Iḳbāl, Tehran 1308, 26-7; Diyāb al-Dīn Ibn al-Aṭṭīr, *al-Maṭhal al-sā'ir*, ed. M. M. 'Abd al-Ḥamīd, Cairo 1378/1959, i, 267-78; Ibn Abi 'l-Iṣḳā'ī, *Tahrīr al-taḥbīr*, ed. H. M. Šaraf, Cairo 1383/1963, 517-9; idem, *Badī' al-Ḳur'ān*, ed. H. M. Šaraf, Cairo 1377/1957, 227-9; Rāzī, Šams al-Dīn Muḥammad b. Ḳays, *al-Mu'djam fī ma'āyir ash'ār al-'adīam*, ed. M. 'A. Ḳazwīnī, Tehran 1338, 215-18, 262-3, 384-6 (= GMS edn., 185-8, 236, 355-8) (fundamental); Ḳazwīnī, *Djalāl al-Dīn Abū 'Abd Allāh Muḥammad b. 'Abd al-Raḥmān, al-Iḳdāh fī 'ulūm al-balāgha*, ed. M. 'A. Ḳhafādjī, Cairo 1368-70/1949-51, vi, 115-7; *Šhurūḳ al-Talkḳīs* (commentaries on the *Talkḳīs al-miftāḥ*, a shorter work by the same Ḳazwīnī), Cairo 1937, iv, 463-7; [al-Mu'ayyad bi 'llāh] Yaḥyā b. Ḥamza al-'Alawī, *al-Ṭirāz al-mutadammīn li-asrār al-balāgha wa-'ulūm ḳaḳā'ik al-i'djāz*, Cairo 1332/1914, ii, 397-403; Taftāzānī, [al-Šarḳ al-] *muṭawwal 'alā 'l-Talkḳīs*, Istanbul 1330, 458-60; Suyūṭī, *Šarḳ 'Uḳūd al-djūmān fī 'ilm al-ma'ānī wa 'l-bayān*, Cairo 1358/1939, 134; Ibn Ḥidīdja al-Ḥamawī, *Ḳhiṣānat al-adab*, Cairo 1304/1886, 434-5; 'Abbāsī, 'Abd al-Raḥmān (or 'Abd al-Raḥīm), *Ma'āhid al-tanṣīṣ 'alā ṣhawāhid al-Talkḳīs*, ed. 'Abd al-Ḥamīd, Cairo 1367/1947, iii, 303-9 (fundamental); Ibn Ma'sūm, *Anwār al-rabī' fī anwā' al-badī'*, ed. Sh. H. Šukr, Nadīaf, 1388-9/1968-9, vi, 93-100; *Djalāl al-Dīn Humā'ī, Funūn-i balāghat wa ṣinā'at-i adabī*, Tehran 1354/1975, 74-83; G. W. Freytag, *Darstellung der arabischen Verskunst*, Bonn 1830, repr. Osnabrück 1968, 316-7, 535; A. F. Mehren, *Die Rhetorik der Araber*, Copenhagen-Vienna 1853, repr. Hildesheim-New York 1970, 171-3; J. Garcin de Tassy, *Rhétorique et prosodie des langues de l'orient musulman*, Paris 1873, repr. Amsterdam 1970, 146-7, 158-60, 353-6, 370-2; F. Rückert - W. Pertsch, *Grammatik, Poetik und Rhetorik der Perser*, repr. Osnabrück-Wiesbaden 1966, 122-8; Browne, *LHP*, ii, 62-3. (S. A. BONEBAKKER)

LYDDA [see LUD].

M

MĀ BA'D AL-ṬABI'Ā, or **MĀ BA'D AL-ṬABI'Ā**, or **MĀ BA'D AL-ṬABI'Ā**, a translation of the Greek *τα μετὰ τα φυσικά* "the things which come after physical things", i.e. metaphysics, an expression which can have two meanings, each of which envisages a particular conception of that science (*'ilm* or *ṣinā'a*). It can either be a discipline which one embarks upon after physics, utilising the results of the natural sciences, or else it can be one whose goal lies beyond the apprehendable objects which are the concern of phy-

sics. The two meanings are not mutually self-exclusive, but the first tends to put the accent on the role of experience and of knowledge of physical things in the search for metaphysical realities, whilst the second invites one to enter immediately into the domain of suprasensible principles in order to deduce from them the nature and laws governing beings of the material world.

One should note at the outset the two synonyms of this expression which denote metaphysics in

رسائل فلسفية

مُضَافٌ إِلَيْهَا قِطْعًا مِنْ كِتَابِ الْمَفْقُودَةِ

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi	
Keyf.	5138
Tasnif No. :	181.2 RZK

تحقيق

لجنة إحياء التراث العربي
في دار الآفاق الجديدة

منشورات دار الآفاق الجديدة بيروت

Kahire 1939 → Beyrut 1982.

٣

مقالة فيما بعد الطبيعة

وردت هذه المقالة في مجموعة محفوظة في خزانة راغب باشا باستانبول تحت رقم ١٤٦٣ ورقة ٩٠ و ٩٨ ظ (١) بعنوان «مقالة لأبي بكر محمد بن زكريا الرازي فيما بعد الطبيعة». وقد بقي بعض شك في نسبتها إلى الرازي إذ كانت غير مذكورة في فهرس مؤلفاته. ويظهر أن المقالة غير كاملة إذ أشار مؤلفها في خلالها إلى مواضع لا أجدتها في المخطوط الذي بين يدي. مثال ذلك ما ورد في ص ١٢٠ من القول «ونحن ننقضه (أي رأى أرسطوطاليس) في باب النفس وأقاريل الفلاسفة فيها»، فان مثل هذا الباب لا يوجد الآن في المقالة. وكذلك ما ورد ص ١٢٤ من الإشارة إلى ما مضى من قول الفلاسفة في هل الطبيعة فوق الفلك أو دونه، وما ورد ص ١٢٨ من ٨ من القول «وقد أفسدنا قبل هذا الموضوع أن يكون الباري جل وعز ذا فعل بعد أن لم يفعل»، فان هذه البحوث غير موجودة في نسختنا. نتج من ذلك أن المقالة ناقصة الأول والآخر مما زاد في صعوبة فهم غرض المؤلف فيها. وأيضاً فان أكثر المسائل التي يبحث المؤلف عنها تدور حول الطبيعيات وليس فيها إلا قليل مما يدخل فيما يعتبر علم ما بعد الطبيعة عادة. فلعل عنوان المقالة

(١) آي الاستاذ H. Ritter في مجلة Der Islam ج ١٨ ص ٤٦ بوصف شامل لهذه المجموعة النفيسة المحررة سنة ٥٢٥ هـ والمحتوية على عدة رسائل فلسفية لأبي علي مسكويه ولأبي الخير الحسن بن سوار البغدادي وغيرهما

Ma Baldet - Tabia (113 rd)

26 EYLUL 1995

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi	
Kayıt No. :	10105
Tasnif No. :	27701 LONTI

İSLÂM AVRUPA'DA

18 MAYIS 1991

Prof. Dr. W. Montgomery WATT'tan
Doç. Dr. Hulûsi YAVUZ

İstanbul-1989

Metafizik, 78-85

Hayvanlara dâir bazı kitaplar vardı. Lâkin bunlar, bazı orijinal gözlemler ihtivâ etmiş bulunmalarına rağmen, ilmi olmaktan ziyâde edebî eserlerdi. Ne bunlar, ne de mâdenler ve kıymetli taşlar üzerine olan kitaplar, burada daha fazla üzerinde durulacak kadar mühim değillerdir.

Mantık ve Metafizik⁵

Yunanca eserlerde, Müslümanlar'ın ilk dikkatlerini çeken tıp ve astronomi ilimleri olduğu halde, neticede, felsefî eserler, İslâm düşüncesinin ana mecrâsına daha çok tesirli oldular. Müslümanlar, öteden beri çeşitli ilimlere ve felse-

⁵ Felsefe hakkında oldukça geniş malzeme vardır. Krş. GAL, I, s. 229-238, 589-617 (S, I, 371-381, 812-851), ilh. Bu kitabın basımına kadar olmak üzere faydalı bir bibliyografya şudur: P. J. De Menasce, *Arabische Philosophie*, (Bibliographische Einführungen in das Studium der Philosophie, 6; Berne 1948). Pearson'un *Islamicus*, bölümler IV, a, b. *Abstracta Islamica*, II G.

Arapça yazan Hristiyan filozoflar, Georg Graf tarafından şu eserde ele alınmışlardır: *Geschichte der christlichen arabischen Literatur*, II, (Roma 1947), s. 30-32, 109-118, 12-132, 153-156, 160 vd, 228 vd, 233-239 vd. ilh.

İslâm felsefesi hakkındaki umumî bilgilerin en iyisi, uzun zamandır şu eserde bulunmaktadır: Tjitje de Boer, *Geschichte der Philosophie im Islam*, (Stuttgart 1901; İngilizce tercümesi. Er. R. Jones, Londra 1903; Türkçe tercümesi: Yaşar Kutluay, *İslâm'da Felsefe Tarihi*, Ankara 1960), fakat şimdi bu eser oldukça eskimiş vaziyettedir. Diğer bir kaynak şudur: Goffredo Quardi, *La filosofia degli Arabi nel suo fiore*, (Floransa, 2 cilt, 1939; Fransızcası: Roland Huret, Paris, 1 cilt, 1947). İbn Rüşd'ün önemini belirtirken mübâlağa etmektedir. Daha dengeli ve daha çok mâlumathlı olanı, Richard Walzer'in yazdıklarıdır; bunların en yenisi de, *College de France*'da verdiği "Leveil de la philosophie islamique" [İslâm Felsefesinin Uyanışı] üzerine olan konferanslarıdır ve şu mecmuada neşredilmişlerdir: *Revue des études islamiques*, XXXVIII (1970), s. 7-42, 207-242, bilhassa el-Kindî ve el-Fârâbî'den yapılan tercüme üzerinde durmaktadır. Aynı müellifin, *Greek into Arabic* [Yunanca'dan Arapça'ya], (Oxford 1962) isimli eseri ise, bir makâleler koleksiyonudur ve 1-28. sayfalarında, İbn Rüşd'e kadar olan İslâm felsefesinin bir hülâsasını verir. Henri Corbin'in, *Histoire de la philosophie islamique* [İslâm Felsefesi Tarihi], (Paris 1964) isimli eserinin ilk cildi, İbn Rüşd'e kadar gelmekte, ilim ve ilâhiyât mevzularında izâhatta bulunmakta ve en mahdüt sınırlar içinde bile felsefeye umulandan daha az yer vermektedir; hususî bir durum da Şiflik ile Doğu İslâm dünyasının yarısına âit mütefekkirlerin üzerinde lüzûmundan fazla durulmamış olmasıdır, ve bu, ikinci cild neşredildiği zaman esere bâriz bir hususiyet verecektir. Şu kaynaklara da bk.: Watt, *Islamic Philosophy and Theology*, (n. 3/1); Alfred Guillaume'nin "Philosophy and Theology" isimli ve *The Legacy of Islam* adlı müşterek kitap içinde, s. 239-283'de yayımlanan makâlesi. El²'deki şu maddelere de bakılmalıdır: Abu Hayyân al-

feye âşinâ idiler. Bu ilimlere "Yabancı İlimler" diyorlardı. Bunları, İslâm dünyasında hiçbir zaman yüksek tahsile dâhil etmediler. Yüksek tahsîl, başta fıkıh olmak üzere dîni ilimler veya disiplinlerle "Arapça edebî ilimler"den ibâretti. "Yabancı İlimler", ya tıp mektepleri gibi ayrı müesseselerde veya gayri resmî yerlerde tahsîl ediliyorlardı. Bu itibarla, vasat bir Müslüman âlim, Yunan ilimlerinden felsefe dışın-

Tawhîdî (S. M. Stern); Akhlâk (yani ahlâk; R. Walzer); Falâsifa (filozoflar; R. Arnoldez); (al-) Fârâbî (R. Walzer- (İbn Badjja (D. M. Dunlop); İbn Rüşd (R. Arnoldez); İbn Sinâ (A. M. Goichon); İbn Tufayl (Carra de Vaux); İkhvâr al-Safâ (Y. Marquet). İslâm filozoflarının ana kitaplarından çoğu Avrupa dillerine tercüme edilmiştir.

Bunların, felsefeye ilâhiyât nokta-i nazarından yaklaşmalarının en mühimi İmâm Gazzâlî'dir. W. Montgomery Watt, *Muslim Intellectual* [İslâm Münevverleri], (Edinburgh 1963) isimli eserinde, Gazzâlî'nin hayatı ve "felsefe ile karşılaşma"sı dâhil bütün eserleri hakkında bilgi vermektedir. Onun eserlerinin çoğu, başka dillere tercüme edilmiştir. [Türkçe tercümelelerinden bazıları şunlardır: Yaman Arıkan, *Abidler Yolu*, İstanbul 1971; Osman Şekerci, *Devlet Başkanlarına*, İstanbul 1969; Lütfi Doğan, *Ey Oğul*, Ankara 1958; Akif Nuri, *Felsefecilere Cevap*, İstanbul 1970; Ali Arslan, *Ihyâ-u Ulâmî'd-Dîn* 6 cilt, İstanbul 1971-72; A. Faruk Meyan, *Kimyâ-yı Saâdet*, 1. cilt, İstanbul 1969; Ramazan Yıldız *Tasavvufun Esasları*, İstanbul 1971; Abdülhalim Akkul, *Terbiyeye Dâir*, İstanbul 1963; diğer tercümelemlerin listesi şuradadır; Bekir Topaloğlu ve Osman Öztürk, *Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmî Eserler Bibliyografyası*, Ankara 1975]. Gazzâlî filozofları şu eserinde tenkid etmiştir: *The Incoherence of the Philosophers* (İngilizceye tercüme eden: S. A. Kamali, Lahore 1958; [Arapça'dan Türkçeye tercüme: Bekir Karlığa, *Tehâfüt el-Felâsife: Filozofların Tutarsızlığı*, İstanbul 1981]); Gazzâlî'nin bu eserinin büyük bir kısmı, ona yazılan reddiyede de yer almış ve İngilizce tercümesi şu isim altında yayımlanmıştır: S. van den Bergh, *Averroes' Tahafut al-Tahafut* [İbn Rüşd'ün Tehâfütü't-Tehâfütü], 2 cilt, Gibb Vakfı serisi, Londra 1954. Gazzâlî, "Hatadan Kurtuluş" adlı yazısında, kendi hal tercümesini yazmış ve filozofların tenkidini hülâsa etmiştir; bunun İngilizce tercümesi, Watt'ın, *The Faith and Practice of el-Ghazâlî* [Gazzâlî'nin İman ve İbâdeti], (Londra 1951) isimli eserinin 19-85. sayfalarında neşredilmiştir.

İslâm ilâhiyâtçılarının kullandıkları Yunanca ilmi ve felsefî mefhumlar üzerinde gerekli açıklama, Josef van Ess tarafından "Dirâr b. 'Amr und die 'Cahmiya'" üzerine olan makâlede yapılmıştır; "Biographie einer vergessenen Schule" [Unutulmuş bir Ekolün Biyografisi], *Der Islam*, XLIII (1967), s. 241-279; XLIX (1968), s. 1-70, 318-320, aynı mevzu da bilgiler ihtivâ etmektedir. Ayrıca krş. S. Pines, *Beiträge zur islamischen Atomlehre*, [İslâm Atom İlmine Katkılar], Berlin 1936. Müslümanlar arasında böyle bir ilme karşı alâkanın bulunmayışı, Gustav E. von Grunebaum tarafından, *Islam: Essays in the Nature and Growth of a Cultural Tradition* (American Anthropological Association Memoir, NO. 81; Menasha 1955) isimli kitabın, 111-126. sayfalarındaki, "Muslim World View and Muslim science" [İslâm Dünyâ Görüşü ve İslâm İlimi] isimli yazıda tasvir edilmiştir.

Metafizik 181-205

25 TEMMUZ 1992

1. Baskı Paris 1939
2. Baskı İstanbul 1943
3. Baskı İstanbul 1970
4. Baskı İstanbul 1982

EVRİM Matbaacılık Ltd. Şti.
Selvili Mescit S. 3 Cağaloğlu - İstanbul 1982

Abdülhak ADNAN - ADIVAR

OSMANLI TÜRKLERİNDE İLİM

Geliştirilmiş IV. Basımı Hazırlayan :
Prof. Dr. Aykut Kazancıgil — Prof. Dr. Sevim Tekeli

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi	
Kayıt No	1187-3979
Tasnif No.	509 ADL.0

Remzi Kitabevi
Ankara Caddesi, No. 93 — İstanbul

keşfederek, metabolizmanın esaslarını kurmuş oluyordu. Bundan sonra, William Harvey (1578-1657), Galile'nin hoca olduğu Padua üniversitesinden yetişiyor ve kan dolaşımını bulup açıklayarak fiziği, fizyolojiye uyguluyordu. 1680 yılında G. Alphonso Borelli, hayvanların hareketine dair yazdığı eserle hareketlerimizi fizik kanunlarıyla açıklamıştı. Nihayet Franciscus Sylvius, Leyden üniversitesinde, ilk kimya laboratuvarını açarak, kliniğe kimyanın uygulanmasına başlıyor ve bir yandan da, asitlerle alkalilerin bileşmesinden meydana gelen tuzları inceliyordu. Öte yandan Malpighi (1629-1694) Bologna'da, N. Grew (1641-1712) ve Robert Hook (1635-1703) Londra'da, Jan Swammerdam (1637-1680) Amsterdam'da mikroskopla biyoloji araştırmaları yapıyorlar, kan yuvarlarını keşfediyorlardı.

Yine bu yüzyılda, önce İngiltere'de 1662 yılında, Royal Society ve 1666'da Paris'te Académie des Science kurulmuş ve bu suretle bilginler arasında temas daha yakından sağlandığı gibi, serbestçe ilmi meseleler üzerinde tartışmalar başlamıştır.

Kısacası XVII. yüzyıl ve XVIII. yüzyılın başı, ilim âleminde sık sık buluşlar, açıklamalar, ilerlemeler kaydederek, ilim tarihinin en uzun sayfalarını doldurmuştur. Beri yandan, buluşların orijinal ve yepyeni yollar açar cinsten olmaları, bu yüzyıla en büyük değer ve önemini kazandırmıştır. Mesela, Dr. G. Sarton'un dediği gibi, eğer 1686 yılında Louis XIV. aleyhine meşhur Augsburg ittifakı yapılmamış olsaydı bugünkü dünyanın pek başka bir dünya olacağı düşünülemezse de, eğer Newton 1687'de *Principia*'sını yayınlamamış olsaydı, bugünkü ilim ve medeniyet âlemini aynı durumda bulacağımız pek şüpheliydi.

İşte bu devrede başlayıp artık yeni yeni ilerlemelerle sürüp giden bu "yeni ilimden", yukarıda görüldüğü gibi, Türkiye'nin pek haberi olmamıştı. Yalnız İbrahim Müteferrika, Kopernik, Galile ve Descartes'in adlarını *Cihannüma*'ya ilave ettiği eklerde bir iki satırla vermiş, fakat memleketimizde yetişen Alexander Mavrocordato, Harvey'in kan dolaşımı gibi önemli buluşu üzerine Latince tezinden Türkiye'de bahsetmeye bile lüzum görmemiştir. Hele yeni fizik ve matematiğin adı bile dillerde dolaşmıyor, tersine matematik adına hâlâ geometri mukaddimleri, aritmetik adına da *Risale-i behaiye* şerhleri ellerde dolaşıyordu. Yani, Osmanlı Türkiyesi bu uzun yıllarda matematik, fizik, tabii ilimler ve tıpta hâlâ ortaçağın koyu dumanları içinde boğulmuş kalmıştı. Fakat, XVIII. yüzyılın sonuna doğru Batıdan esen bir rüzgar, yavaş yavaş, bu dumanları dağıtma-ya başlamıştır ki, bu hareketin hikayesi bundan sonraki bölümün konusunu teşkil edecektir.

Bölüm VII

XVIII. YÜZYIL SONU - MATEMATİK VE TIP

Bundan önceki bölümde gördüğümüz gibi, Ahmet III.'in barış ve sükun taraflısı, zevk-u safa düşkünü, fakat aynı zamanda, ilim ve kültür koruyucusu sadrazamı ve damadı İbrahim Paşa zamanında yüz kadar şair ve yazar yetişmiş, bir çeviri heyeti kurulmuş, matbaa açılmış ve Batının, hiç olmazsa, yüzyıl önceki ilmiyle temas hasil olmaya başlamıştı. Yine bu zatın zamanında, 1716 yılında, Rochefort adında bir Fransız subayı, "Babıali hizmetinde bir ecnebi askerî mühendisleri kıtası teşkiline" dair on sayfalık bir rapor takdim etmiştir (bkz. Hammer, *Geschichte der Osmanische Reiche*, IV, 397; Fr. Çev. XV, 68) (1). Bu raporun, Viyana'da hazine-i evrakta, mevcut olduğunu Hammer ilave etmekte, fakat içindekilerden bahsetmemektedir. Bu müverrih, layihanın adı olan *Projet pour l'établissement d'un troupe d'ingénieurs étrangers au service de la Porte* sözündeki «ingénieur» kelimesini Almancaya çevirirken «feldmesser» yani, kadastro yapan, arazi ölçen uzmanlar anlamına almış ve tarihini Fransızcaya çeviren J.J. Hellert de bu kelimeyi aynı anlamda olan «arpenteur» kelimesiyle karşılamışsa da buradaki «ingénieur» kelimesi XVIII. yüzyılda askeri inşaat işlerini bilen uzman ve usta matematikçiler anlamına gelmektedir (bkz. Trévoux, *Dictionnaire universel français et latin*). Bu halde, De Rochefort'un layihası Türkiye'de öğretmen sıfatıyla yabancı uzman ve fen işlerinde

(1) Bu zatın kim olduğunu ne Paris'te, ne burada tespit etmeye muvaffak olmadım; ansiklopediler, tercümeihal kitaplarında bu ada ve bu tarihe uygun tanınmış bir ad yoktur.

Tarand
A- Yücel

مقالات يحيى بن عدي الفلسفية

دراسة وتحقيق

د. سببان خليفات

قسم الفلسفة / كلية الآداب
الجامعة الأردنية

عملان - ١٩٨٨

جهة الأمور بأعيانها، لكن سبب استصعابه^(١١) إنها هو منا. وذلك أن حال^(١٢) العقل في النفس منا عند^(١٣) ما هو بالطبيعة^(١٤) في غاية البيان، يشبه حال عيون الحفاش عند ضياء الشمس»./

ش/١٣٥

قال يحيى بن عدي: لما كان غرض الفيلسوف في هذا الكتاب بأسره - أعني في كتابه ذي المقالات الموسوم^(١٥) بمطاطافوسيقا، أي في «ما بعد الطبيعيات» - إنها هو في الجزء الثالث من^(١٦) أجزاء الجزء النظري من جزئي الفلسفة، وهو في العلم بالأمور العريية من الهبولي وإدراك حقائقها، وكانت هذه المقالة أول كتابه هذا، افتتحها^(١٧) بما تضمنه هذا الفصل وهو وصف السبيل التي ينبغي أن^(١٨) تسلك في التماس العلم، وهي التي يرجى الوصول إلى الغرض المقصود، وأن هذه السبيل تقديم تعرف^(١٩) جميع ما أدركه من تقدم من العلم بالحق، قبل تعاطي الاستخراج بأنفسنا^(٢٠)، دون الوقوف على ما قد أدركه من الحق من تقدمنا.

ظ/٦٢

وبين أن التفرد بتعاطي استخراج الحق إما أن^(٢١) لا يُدرك به شيئاً من الحق، وإما أن يقل ما يدركه منه. وبيانه لذلك بطريق الاستقراء والأعتبار لما جرى عليه الأمر في إدراك الحق إلى هذا الوقت؛ فإنه إذا تصفح ما وجده، واحد واحد من تقدم، من طالب الحق، وجد ذلك نزرأ^(٢٢) يسيراً جداً، وأنه إنما تزيد حتى صار للموجود منه مقدار يعتد به، بجمع^(٢٣) جميع ما أدركه جميعهم منه. وبين مع/ ذلك أن التفرد

ش/١٣٦

20 TEMMUZ 1996

Ma Baidet-Tabia (220-262) 1300/7

الرسالة الثانية عشرة

/ بسم الله الرحمن الرحيم

ظ/٦١

تفسير يحيى بن عدي للمقالة الأولى من كتاب أرسطوطاليس الموسوم بمطاطافوسيقا/ أي في «ما بعد الطبيعيات»، وهي الموسومة بالألف^(١) الصغرى^(٢).

ش/١٣٤

قال أرسطوطاليس: «إن النظر في الحق صعب من جهة، سهل من جهة. والدليل على ذلك أنه لم يقدر أحد من الناس على البلوغ فيه بقدر ما يستحق^(٣)، ولا ذهب على الناس كلهم؛ (لكن كل واحد^(٤)) من الناس تكلم في الطبيعة، وواحد واحد منهم إما أن يكون لم يدرك من الحق شيئاً، وإما إن كان أدرك شيئاً منه فأنه أدرك اليسير^(٥). فإذا^(٦) جمع ما^(٧) أدرك منه، من جميع ما أدرك منه، كان للمجتمع من ذلك مقدار ذو قدر. فيجب أن يكون سهلاً من هذه الجهة^(٨). وهي الجهة التي/ من عادتنا أن نتمثل فيها بأن نقول إنه ليس أحد يذهب عليه موضع الباب من الدار. ويدل على صعوبته أنه لم يمكن أن يُدرك بأسره، ولا جزء عظيم منه^(٩).

ظ/٦٢

وإذا كانت الصعوبة من جهتين، فخلق^(١٠) أن يكون إنما استصعب لا من

ملاحظة: سيشار إلى نسخة طهران بالحرف «ط»، وإلى تفسير ابن رشد لما بعد الطبيعة بالحرف «ر»، وإلى نشرة د. عبدالرحمن بدوي بالحرف «ب» وإلى نسخة بوهار التي اعتمد عليها د. بدوي أيضاً في نشرته بالحرف «ص».

(١) ط، بالألف.

(٢) ورد عنوان هذه الرسالة عند الفظي: «تفسير الألف الصغرى من كتب أرسطوطاليس فيما بعد الطبيعة». وواضح خطأ لفظ «فما» حيث تم إدغام «في» و «ما».

(٣) ص: يسخن.

(٤) ر: لاكن واحد واحد (ص ٣).

(٥) ر: يسيراً (ص ٤).

(٦) «ط» و «ب»: وإذا. ولما كان الناس قد عاد فكثرت «فإذا» في الشرح وكذلك وردت في «ر» فقد أثبتناها.

(٧) ط: عبارة «جمع ما» مضافة من الناسخ على جانب الصفحة.

●●● ب.

(٨) ط: «المجمل»، وصححها الناسخ إلى «الجهة» على جانب الصفحة.

(٩) ب.

(١٠) ط: فخلق: ص: فليحور.

(١١) ر: لاكن سبب استصعابها.

(١٢) ب.

(١٣) ب: عندما.

(١٤) ط: للطبيعة. ر: في الطبيعة.

(١٥) ط: «المرسوم». وفي اللغة يقال: رسم الكتاب إذا كتبه. ووسم الكتاب إذا جعل له علامة وعنواناً يدل عليه.

(١٦) ط، ص: في.

(١٧) ب: فتحنا.

(١٨) كرر ناسخ «ط» كلمة «أن».

(١٩) ب: يعرف. ش: السبيل هي التقديم تعرف.

(٢٠) ب: بأنفسها.

(٢١) ط: «إما لأن يدرك به شيئاً». وأضاف الناسخ على هامش الصفحة عبارة بديلة هي «لا يدرك». ص: لأن.

(٢٢) ط: «فوراً». صححها الناسخ في الهامش إلى «بزراً». و«اليزر» في اللغة «الزيادة» وهو عكس المراد.

(٢٣) ب: بجمع.

- SABZAVĀRI
- MĀBA'ĀDE-T-TABĪĀ

Sabzavāri (1212/1797-8-1289/1872?) est le grand philosophe de la période moderne de la philosophie islamique en Iran, dans la tradition de Mollā Šadrā. Il est l'auteur d'un poème philosophique en arabe intitulé *Qorar al-farā'ed*, dont il fit lui-même un commentaire en arabe, intitulé couramment *Šarḥ-e manẓume-ye ḥekmat*, un des textes de base de l'enseignement théologique et théosophique dans les *madrases* d'Iran. Ce commentaire étant lui-même rigoureux et difficile fut annoté depuis un siècle par de célèbres *'olamā* iraniens; on possède déjà de bonnes éditions de ces textes et de ces gloses, grâce à la série *Wisdom of Persia* et à la patiente érudition de M. Mohaghegh: - *Šarḥ Qorar al-farā'ed, ma'ruf be Šarḥ-e Manẓume-ye ḥekmat, qesmat-e Omur-e 'ānime va jowhar va 'arāz* / *Metaphysics*, éd. par

M. M. et T. Izutsu, avec intr. en persan et anglais, Tehrān 1348/1969, «W. of P.» 1; - Mirzā Mehdi Modarres Āštiyāni, *Ta'liq-e bar Šarḥ-e Manẓume-ye ḥekmat-e Sabzavāri* / *Commentary* (...), éd. par M. M. et 'A. Falāṭuri, intr. anglaise de T. Izutsu, Tehrān 1352/1373, «W. of P.» 2. Rappelons également l'édition par S. J. Āštiyāni de 17 traités persans et arabes de S.: *Rasā'el-e Ḥakim-e Sabzavāri*, avec préface en anglais par S. H. Nasr, Mašhad 1970.

La présente traduction anglaise de *Šarḥ-e Manẓume* rendra d'immenses services à ceux qui étudient les traditions métaphysiques chi'ites iraniennes: sa rigueur et sa clarté permettent de suivre parfaitement les subtilités de l'original. On trouvera dans ce volume: - une préface et une introduction par T. Izutsu, qui retrace les grandes périodes de l'histoire de la *ḥekmat* en Iran; - une (médiocre) traduction par P. Sprachman des textes biographiques de et sur Sabzavāri qui étaient parus en persan dans l'introd. à *Šarḥ Qorar al-farā'ed*; - une bibliographie (incomplète) de Sabzavāri; - la traduction elle-même, où les caractères gras permettent de distinguer clairement le poème traduit de son commentaire (p. 31 à 217); - enfin, des notes brèves sur le texte. Il manque malheureusement une table des matières et un index.

M. Mohaghegh annonce une étude biographique sur Sabzavāri, devant paraître à Anjoman-e Āsār-e Melli.

Y. R.

by the same author

PLATO: THE MAN AND HIS WORK

(also available in University Paperbacks)

PLATO: TIMAEUS AND CRITIAS

Elements of Metaphysics

A. E. TAYLOR

Late Professor of Moral Philosophy
in the University of Edinburgh

πατρις δὴ ἡμῶν ὄθεν περ ἤλθομεν καὶ πατὴρ ἐκεῖ

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	57436
Tas. No:	110 TAY. E

UNIVERSITY PAPERBACKS

METHUEN : LONDON
BARNES & NOBLE : NEW YORK

FRITHJOF SCHUON (İsa Nureddin), René Guènon ve A. Coomaraswamy ile beraber "Tradition" ekolünün üç büyük yorumcusundan biri. 1907 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde Alman bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. İlk öğrenimini Almanca gördü. Fakat babası ölünce Mulhouse'a göç ettikleri için bundan sonraki eğitimini Fransızca sürdürdü. Çocukluk yıllarından beri sanata ve Doğu öğretilerine karşı bir merakı vardı. Paris'e gelince Arapça öğrenmeye başladı. 1932 yılında Cezayir'e gitti. Bu ilk yurtdışı seyahatinde ilk defa İslâm ile temasa geçiyordu. Orada Şeyh Ahmed el-Alevî ile görüştü. Daha sonra uzunca bir süredir yazmakta olduğu René Guènon'u ziyaret için Mısır'a gitti. Ertesi yıl, 1939'da Hindistan'a giderken yine Mısır'a uğradı. Hindistan'a varışından birkaç ay sonra İkinci Dünya Savaşı patlak verdi. Fransız ordusuna katılmak üzere, Fransa'ya geri dönmek mecburiyetinde kaldı. Savaşa katıldı ve Almanlara esir düştü. Daha sonra İsviçre'ye kaçtı ve oraya yerleşti. 1949 yılında Alman asıllı bir İsviçre'liyle evlendi. Eserlerini burada kaleme aldı. Sık sık öteki ülkeleri gezmeye gitti. Bu arada 1968 yılında Türkiye'ye de geldi. 1959 ve daha sonra 1963 yılında olmak üzere Amerikan yerlilerini ziyaret maksadıyla Amerika'ya gitti. Eşiyle beraber Sioux ve Crow kabilelerine kabul edildiler. Aynı zamanda iyi bir ressam olan Frithjof Schuon yerlilerin tabii güzelliklerini çizmiş ve onların ruhsal geleneklerini yorumlamıştır. (Yazarın hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi, elinizdeki kitabın "Frithjof Schuon'un Hayatı ve Eserleri" bölümünde verilmiştir.)

▲
İZ YAYINCILIK: 140

Düşünce dizisi: 26

İstanbul, 1996

İslâm'ın Metafizik Boyutları, Dimensions of Islam, L'Oeil du Coeur, Forme et Substance dans les Religions, Logique et Transcendance ve Perspectives Spirituelles et Faits Humains adlı kitaplardan seçilen bölümlerin çevirisidir.

ISBN 975-355-138-X

dizgi, içdüzen:

İz Yayıncılık

kapak:

İzReklam

baskı, kapak baskısı, cilt:

Eramat, 506 71 25

FRITHJOF SCHUON

İslâm'ın Metafizik Boyutları

Türkçesi:

Mahmut Kanık

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	1414824
Tasnif No:	110 SCH-1

İZ YAYINCILIK

büyükdere cad. raşit rıza sk. 10/5

80310 meclidiyeköy-istanbul

tel: (0212) 211 26 22 - 211 32 88

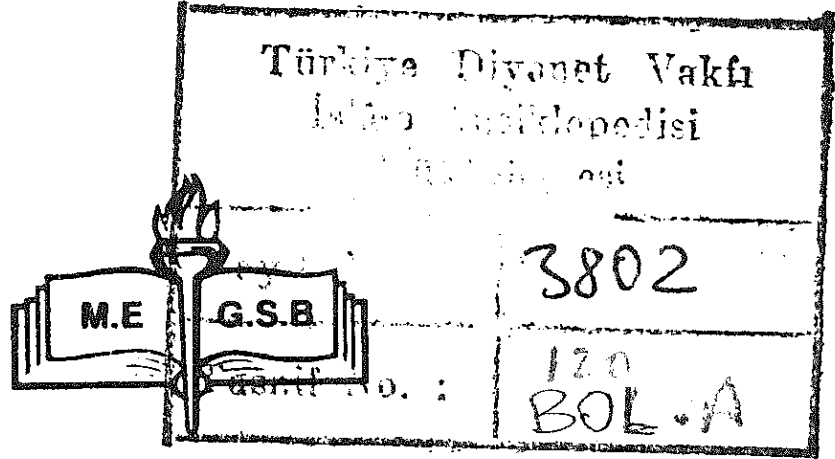
faks: 211 30 11

1000
TEMEL
ESER

ARİSTO METAFİZİĞİ İLE GAZZALÎ METAFİZİĞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Doç. Dr. Süleyman Hayri BOLAY

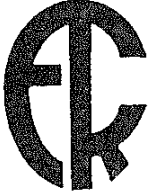

DEVLET KİTAPLARI

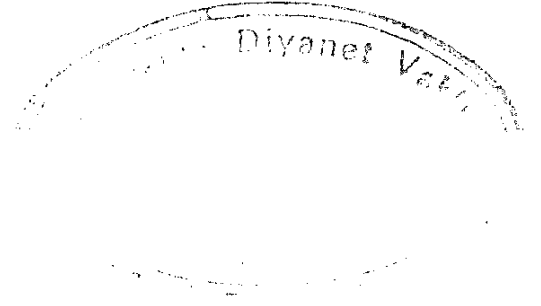
MİLLÎ EĞİTİM BASİMEVİ — İSTANBUL 1986

500

73

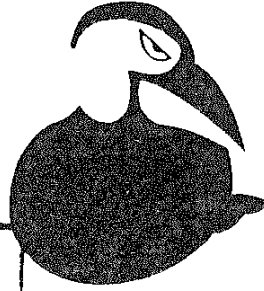
TÜRKİYE FELSEFE KURUMU
ÇEVİRİ DİZİSİ : 1

METAFİZİK NEDİR ?

Martin Heidegger

WAS IST METAPHYSIK ?

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	34603
Tasnif No:	110 HEI. W

Ankara, 1991

M-41

المينافيزيقا

فلسفة ابن طفيل

تأليف

دكتور عاطف العراقي

أستاذ تاريخ الفلسفة

كلية الآداب - جامعة القاهرة

7200

110

IRA-M

الطبعة الرابعة

١٩٨٥

دارالمعارف

Ekli

TÜRKİYE FELSEFE KURUMU
ÇEVİRİ DİZİSİ: 3

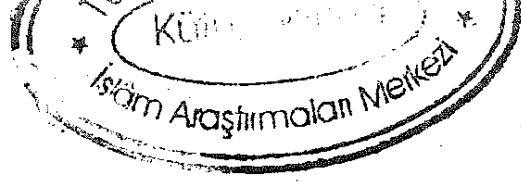
GELECEKTE BİLİM OLARAK ORTAYA
ÇIKABİLECEK HER METAFİZİĞE
PROLEGOMENA

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	52668
Tas. No:	110 KAN.P

Immanuel Kant

PROLEGOMENA
ZU EINER JEDEN KÜNFTIGEN METAPHYSIK
DIE ALS WISSENSCHAFT WIRD
AUF TRETEN KÖNNEN

Ankara, 1995

الميتافيزيقا

عند الفلاسفة المعاصرين

تأليف

دكتور محمود رجب

أستاذ مساعد قسم الفلسفة
كلية الآداب - جامعة القاهرة

الطبعة الثالثة

١٩٨٧

دار المعارف

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	47407
Tasnif No:	140 REC.M

H. Ömer Özden

İBN-İ SİNÂ – DESCARTES

metafizik bir karşılaştırma

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	45388
Tasnif No:	110 Ö2D.1

DERGÂH YAYINLARI

Peykhane Cad. Gedikpaşa Cami Sok. No: 57 / 1

Çemberlitaş / İSTANBUL

Tel: (0212) 516 12 62 – 516 00 47

İbn-i Sînâ – Descartes metafizik bir karşılaştırma'nın yayın hakları

Dergâh Yayınları'na aittir.

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI / 1932
Yayımlar Dairesi Başkanlığı
Kaynak Eserler Dizisi / 58

İBN SİNA METAFİZİĞİ

Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ

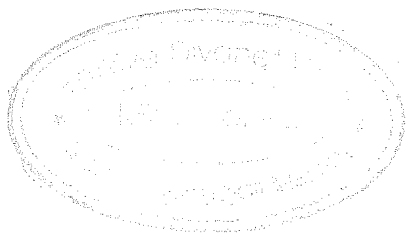
Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	56964
Tas. No:	111 / ALTINTAŞ

D.722

Nesriyye-i Danisgede-i Eclebiyat ve Ilumi-Insani-i

Danisgah-i Tebriz, cilt: 36, sayi: 146-147, Tahran

1372/1993, s. 51-81.

سعید رضوی *

موضوع مابعدالطبیعه و تمایز علم کلی از علم الهی

مقدمه:

پیش از هر چیز چند اصل به عنوان اصول موضوعه بحث مطرح شده

و متن اصلی بحث بر مبنای این اصول مقدماتی استوار می‌گردد:

۱- هر علم لزوماً دارای یک موضوع است. موضوع از مقومات و عناصر

اساسی هر علم است و هیچ علمی خالی از موضوعی که محوراصلی بحث های آن علم باشد، نیست.

۲- علم عبارت است از مجموعه مسائل که وجه اشتراک و مابه‌الاتحاد

آن ها همانا موضوع علم است. مسائل از مبادی استنتاج می‌شوند و این

سه عنصر یعنی موضوع، مبادی و مسائل، مقومات یک علم هستند.

* عضو هیات علمی گروه فلسفه دانشگاه تبریز

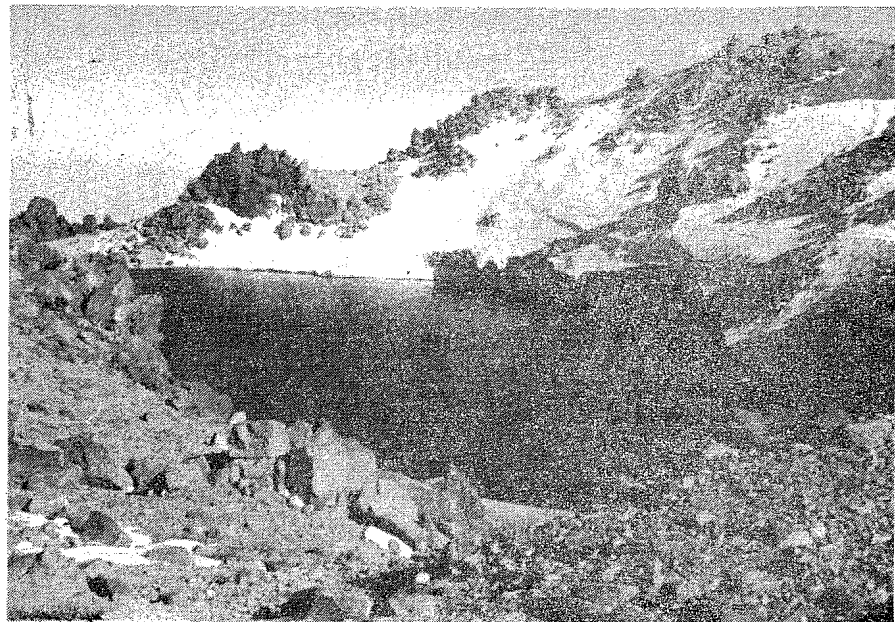
۱- در آثار فیلسوفان و منطق دانان دوره اسلامی موارد بسیاری می‌توان

یافت که به تفصیل درباره موضوع و مبادی و مسائل علم بحث

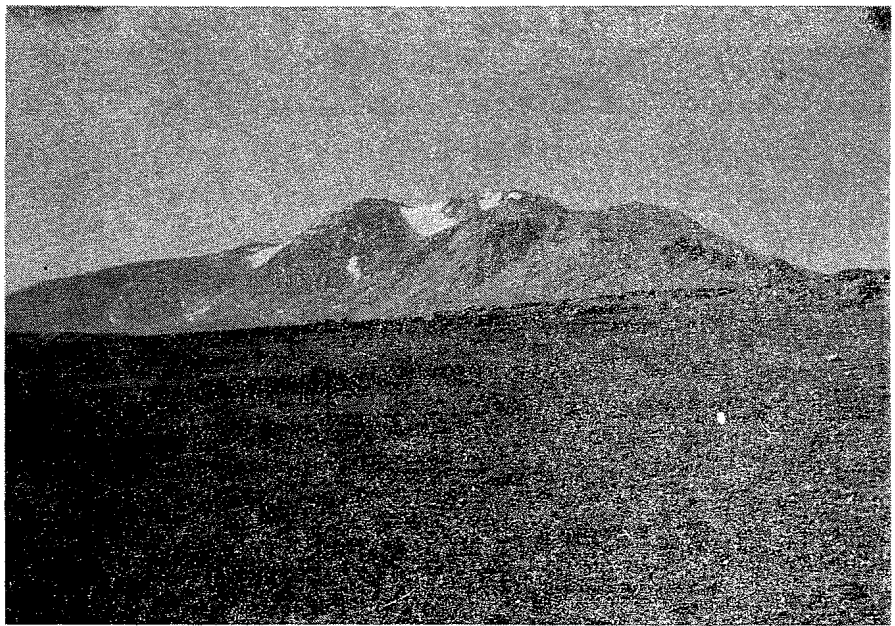
کرده‌اند (معمولاً در کتاب برهان از منطق)، رک کتاب کاوش های

عقل نظری تألیف دکتر مهدی حائری یزدی، شرکت سهامی انتشار،

تهران، ۱۳۶۰، فصل اول از ص ۱ تا ۲۹

شکل ۳- کراتر یا دهانه آتشفشانی قلعه سلطان سبلان

شکل ۴- دورنمای سه قلعه اصلی توده آتشفشانی سبلان

۱۱۴ SUBAİ 2005

MADE WITH AMBITAN
WWW.AMBITAN.COM
SORE CHEROKEE

قانون التناقض

لحضرة صاحب الفضيلة الاستاذ الجليل الشيخ محمد عرف

عضو جماعة كبار العلماء

(١)

كُتبت تقدماً لكتاب « خرافة الميتافيزيقا » للأستاذ زكن نجيب محمود ، ونشرته في مجلة الأزهر ، وعرضت في تقدي لقانون التناقض : « التناقض لا يجتمعان ولا يرتفان » فقد ذكر كتاب « خرافة الميتافيزيقا » أن هذا القانون ما هو إلا مواضة واصطلاح اصطلح الناس عليه ، ولو اصطلاحوا على أن التناقضين يجتمعان لساغ ذلك ، وصلاح عليه تفكيرهم ، واستدل بأقوال بعض الفلاسفة الأوربيين ، فأثبت أن قانون التناقض عقلي ليس تابعاً لمواضة والاصطلاح ، إذ هو قبل المواضة والاصطلاح ، وهو قديم بان ما بقيت العقول .

ثم نشرت مجلة الأزهر للشيخ محمد عبد الرازق حمزة تقدماً لدفاعاً عن هذا الكتاب فكتبته مقالين أدفع بهما عن نفسي ، وأرسلتهما إلى مجلة الأزهر ، فأبت نشرهما واستباححت أن تنشر الطعن ولا تنشر الدفاع .

وإن أبت بهذين المقالين إلى مجلة (رسالة الإسلام) لما فيها من تصحيح لما غلط فيه الناقد من عقائد الإسلام ، وأعتقد أن مجلة (رسالة الإسلام) ستنشرهما إحقاقاً للحق ، وإنصافاً لي ، إذ أبت مجلة الأزهر التي كنت مديراً لها أن تنصفني .

قرأت كتاب (خرافة الميتافيزيقا) فراءيته كتاباً مسموماً عظيم الضرر على الشباب الناشئين الذين لم يتعمقوا في الدرس ، فهو ينكر الإله والقضايا العقلية التي عليها التفكير الإنساني ، وعزمت أن أفنده لاحقاً الشباب منه ، ولكن ذلك يطول ولا تنسع له مجلة سائرة ، فعمدلت إلى بعض ما أنكره من القضايا العقلية ،

هؤلاء قوم بلذ لهم أمتان إخوانهم في الدين ، بل إن أعرف فيهم من مضى عليه خمسون عاماً وأسلة قلبه مغموسة بالدماء ، لم يكتب كلمة في سبيل الرفاق والوثام ، وإنما يعني بالكتابة في سبيل اللدد والحصام ، وفي سبيل نشر المنال والمطاعن بين فرق الإسلام .

لقد آن لهؤلاء أن يعلموا أن الإلحاد والمروق يطغيان الآن على كثير من النشر المسلم ، وأن مرد ذلك في كثير من الأحيان إلى ما يشاهد من اندفاع بعض المنتسبين إلى الدين ، المتظاهرين بالغيرة عليه ، إلى الدعوة لتفريق شمل الأمة ، وإيقاد نار الفتنة ، بتوجيه ضروب من الطعون والتجريح من هذه الطائفة إلى تلك ، ومن تلك إلى هذه ، في عصرنا هذا ، العصر العصيب ، فيتوهم نشؤنا الساذج أن هذا هو الإسلام ، وأن قادة الرأي في العالم الإسلامي لا عمل لهم إلا الهدم والتخريب ، فيمرق من يمرق ، وينشز من ينشز ، ويلحد من يلحد ، والمسئول عن ذلك دعاة الفتنة والتفريق .

ثم نقول لهم : أليس لدى الملل الأخرى من مسيحية ويهودية فرق وطوائف ؟ فلماذا لا نراها تتناحر وتتطاحن كما يطيب لهؤلاء المكابرين أن تتطاحن فرق المسلمين أحوج ما يكونون إلى الائتلاف والوثام ؟

يزعمون أنهم دعاة الإصلاح ، ورواد الخير ، وما هم إلا رواد الخرائب ، ويقولون إنهم أولاء ، على الحق ، ومتى كان غراب البين دليلاً هادياً للناس : إذا كان الغراب دليل قوم يدلمهم على دار الخراب

- TENAHEB
* MA BA'VE + TADIB

قانون التناقض

فضرة صاحب الفضيلة الاستاذ الجليل الشيخ محمد عرف

عضو جماعة كبار العلماء

(٢)

أبت مجلة الأزهر أن تنشر مقال الأول الذي أذع فيه عن نفسى هجومياً نشر فيها بقلم أحد الكتاب ، واكتفت بنشر سطور منه ، واعتذرت بقولها : لما كانت وجهة كل من الكاتبين قد تبينت عما سبق نشره لها من قبل ، فقد اكتفينا من مقال الأستاذ محمد عرفه بهذا القدر ، أى بأربعة سطور ، لئلا تشغل القراء عن مهمة المجلة الأولى من البحوث الإسلامية والمعاني العامة التي يشترك في الإفادة منها العدد الأكبر من القراء .

فهل كان رأيها ذلك قبل أن تنشر الرد على ؟ لقد كانت مختارة في أن تنشر أو لا تنشر ، لو لم تنشر ما يجرحنى ، أما وقد نشرت ما يجرحنى على صفحاتها فالإنصاف يقتضيها أن تنشر دفاعى عن نفسى ، وليس قانون الأخلاق هو الذى يقتضيها ذلك فقط ، بل قانون البلاد كفل ذلك أيضاً ، وإن هذا حق لى لن أتنازل عنه .

وليس معنى ما تقدم أنى أسلم للمجلة حكمها على مقالى بأنه ليس من البحوث الإسلامية ، ولا من المعاني العامة التي يشترك في الإفادة منها العدد الأكبر من القراء . فإنى أعلم قيمة ما أكتب ، وأعلم الفائدة التي تعود على القراء منه .

وإنما معناه أنى أعترف للمجلة بحقها في الحكم على ما تنشر إلا إذا تعارض هذا مع حق آخر .

ولو أغفلت المجلة المقال دون أن تبدي رأيها فيه لكان محتلاً بهض الشيء ، أما وقد أبدت رأيها فيه فواجب عليها أن تنشره ليعلم القراء أى علم حوى ، وأية فائدة فوتتها عليهم المجلة ، وأقل ما في ذلك بيان قواعد المنطق من أى نوع هى ، أى من القواعد الوصفية أم من القواعد الوضعية ، بما لا يجدونه في كتاب ، وإنصاف علم المنطق ، فقد عثر هذا الكاتب في وجهه وبخسه حقه ، فمر الواجب أن يعرف الناس الوجه الآخر ولهم أن يختاروا .

ولا أدري لفائدة من تنشر المجلة ما يبغض في علم رضىه علماء الإسلام واصطغى تفكيرهم به ، وينبت بحوشهم وكتبهم عليه ، فن لم يفهمه لم يقدر على فهمها تمام الفهم ، وتبينها تمام التبين ، ثم تأبى أن تنشر الدفاع عنه والمحاماة دونه ، ويبان عذر علماء الإسلام فيما ذهبوا إليه .

ولفائدة من تنشر الطعن في علم يعين على فهم بطلان ما يدعيه خصوم الأديان على الأديان ، وتروج لكتاب «خرافة الميثافيزيقا» الذى بنى الأديان والأخلاق ، ولولا أن شغلتى هذا الكاتب بنفسه لبنت ما فيه من ضلال وهتان .

هذه آراؤنا ففندوها ، وهذه عقائدنا فأبطلوها ، لكم كل ذلك ، ولكن الذى ليس لكم أن تنشروا الطعن ولا تنشروا الدفاع .

ولا ينعنى هذا الموقف لمجلة الأزهر من أن أقوم بواجبى من الذود عز حياض الإسلام ، وأرسل الرد الثانى على القسم الثانى من مقال هذا الكاتب ، وهو أخطر القسمين ، لأنه يتعلق بذات الإله في الإسلام ، وعند فرق المسلمين المختلفة ، فقد ذهب هذا الكاتب إلى أن الله عند المسلمين - إلا أتباع الفلاسفة - محسوس كسائر المحسوسات يناله الحس ، فن أنكر المقولات ولم يثبت إلا المحسوسات التي تعلم من طريق الحواس ، لم يكن بذلك متكرراً للإله عند المسلمين لأن المسلمين يرونه محسوساً كسائر المحسوسات ، كأن الله عند جميع طوائف المسلمين جسم

çalışır. **Tolmann** bu münasebetleri bir muadele şeklinde ifade etmeğe çalışır :

Davranış yani **Behavior**'i, B ile gösterirsek bu B bağlı bir mütehavvildir, çünkü B aşağıdaki müstakil mütehavviller serisile tayin edilir :

- (1) **S**: Uzviyete tatbik edilen stimulus.
- (2) **H**: Uzviyetin veraset yükü.
- (3) **T**: Uzviyetin geçmiş tecrübelerine borçlu olduğu mümarese.
- (4) **P**: Dahili şartlar: İstek veya nefret.

Muadele şeklinde şöyle ifade edilebilir :

$$B = f_1 (S, H, T, P) .$$

Psikolojinin gayesi, f_1 tabiini bulmaktır. Fakat şimdilik bu çok güç olduğu için, S, H, T, P i **mutavassıt mütehavviller** (variables intercalées) e irca ile işe başlamak daha makûldür. Bu **mutavassıt mütehavviller** tecrübe ile elde edilebilir.

$$H = f_2 (Ia, Ib, Ic....)$$

Ancak Ia, Ib... leri tayin ettikten sonra f_3 muadelesine geçilebilir :

$$B = f_3 (S, H, T, P).$$

Ve nihayet esas muadeleyi elde etmek mümkün olur :

$$B = f_1 (S, H, T, P) .$$

Tolmann'a göre Ia, Ib, Ic... ler **mutavassıt mütehavviller** dir. Yani stimulus, fizyolojik şartlar, veraset yükü, mümarese ve son **Behavior** arasında bir nevi davranış hazırlığı (**Behavior-readiness**) dir.

Netice:

Gördük ki, **klâsik ruhiyatın** karşısında, ona zıt bir vaziyette **psikolojik Behaviorism** cereyanı vardır. Ve bu cereyan sadece **davranışları** muta olarak kabul eder.

Behaviorism lojik ve bilhassa **Carnap** bu cereyanı **mantık ve epistemoloji** bakımından temellendirir ki, buna **Fizikalizm** ismi verilir.

Fizikalizm'in doğru olabilmesi için muadeletin yerine **Reichenbach**'ın ortaya attığı **ihtimaliyetin** kabul olunması lâzımdır. O zaman **Fizikalizm**, (**physicalisme probabilitaire**) ismini alır.

Ve nihayet **Tolmann** muhtelif tecrübelerine dayanarak, **perspektiv** ve **müstakiller** arasında tefrik yapar ve bu münasebetleri mantikî muadeleler halinde ifade eder.

- Maba'de't - Tabia

Metafizik nedir?

Martin Heidegger

Bu Dergide intişar eden «Fenomenoloji» hakkındaki yazı, vaktile Suud Kemalle birlikte yapmış olduğumuz bu tercümeyi teshih ederek yeniden neşretmek imkânını bize veriyor. « Metafizik nedir? » in muharriri fenomenoloji mektebinin başlıca mümessillerinden biri ve doğrudan doğruya Husserl'in bir talebesidir. Bu küçük eserde metafiziğin karşısında fenomenolojinin vaziyetini, fenomenolojik tahlilin hususiyetini öğreniyor ve bu suretle fenomenolojiyi âdeta « iş başında » tanıyoruz.

Son sınıf talebesinden bayan Turan'a bize yardım ettiğinden dolayı burada alenen teşekkür ederiz.

M. Ş.

« Metafizik nedir? » Bu sual metafizik hakkında görüşülecek zannını uyandırıyor. Biz bundan vaz geçiyoruz. Bunun yerine muayyen bir metafizik sualinden bahsedeceğiz. Bu suretle kendimizi doğrudan doğruya metafiziğin içine koyuyoruz. Ancak böylece, metafiziğe kendi kendini tanıtmaya için hakikî imkânı hazırlayabiliriz.

Takip edeceğimiz araştırma, bir metafizik sualinin inkişafı ile başlıyor, ondan sonra sualin işlenmesini deniyor, nihayet cevabıyla de tamamlanıyor.

Bir metafizik sualinin inkişafı

Felsefe, akli selim bakımından, Hegel'e göre « tersine çevrilmiş dünya » dir. Bu itibarla işe başlayışımızın hususiyeti, tayin edilmeyi istilzam ediyor. Bu hususiyet metafizik sualinin çifte karakteristiğinden doğmaktadır.

Evvelâ her metafizik suali daima metafizik meselesini bütünlüğü ile içine alır. O, bütünün kendisidir. Sonra her metafizik suali, soranın da - soran sıfatıyla - sual ile birlikte, yani sualin içine vazedilmesiyle ancak sorulabilir.

- Metafizik

ON QUIDDITY AND ESSENCE

AN OUTLINE OF THE BASIC STRUCTURE
OF REALITY IN ISLAMIC METAPHYSICS

by

Syed Muhammad Naquib al-Attas
M.A. (Mc Gill), Ph.D. (London)

University Professor of Islamic Thought and Civilization
and

Founder-Director

International Institute of Islamic Thought and Civilization
International Islamic University Malaysia

İslamiye Diyanet Vakfı İslami Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Memirbaş No:	39734
Tasnif No	181.2 ATT.0

INTERNATIONAL INSTITUTE OF ISLAMIC THOUGHT AND CIVILIZATION
INTERNATIONAL ISLAMIC UNIVERSITY
MALAYSIA
KUALA LUMPUR
1990

12 AGUSTOS 1996

THE INTUITION OF EXISTENCE

A FUNDAMENTAL BASIS OF ISLAMIC METAPHYSICS

by

Syed Muhammad Naquib al-Attas
M.A. (Mc Gill), Ph.D. (London)
University Professor of Islamic Thought and Civilization
and
Founder-Director
International Institute of Islamic Thought and Civilization
International Islamic University Malaysia

- metafizik

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	1 39733
Tasnif No	110 ATT. I

INTERNATIONAL INSTITUTE OF ISLAMIC THOUGHT AND CIVILIZATION
INTERNATIONAL ISLAMIC UNIVERSITY
MALAYSIA
KUALA LUMPUR
1990

12 AGUSTUS 1995

الفلسفة الإسلامية

٤٠

ما وراء الطبيعة
علم اللاهوت والكون والأخلاق
عند ابن سينا

ترجمة ألمانية وشرح
ماكس هورتن

القسم ١

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	73716
Tas. No:	

١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م

معهد تاريخ العلوم العربية والإسلامية
في إطار جامعة فرانكفورت - جمهورية ألمانيا الاتحادية

130017

منشورات
معهد تاريخ العلوم العربية والإسلامية

يصدرها
فؤاد سزكين

الفلسفة الإسلامية

٤٠

ما وراء الطبيعة
علم اللاهوت والكون والأخلاق
عند ابن سينا

ترجمة ألمانية وشرح
ماكس هورتن

القسم ١

١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م

معهد تاريخ العلوم العربية والإسلامية
في إطار جامعة فرانكفورت - جمهورية ألمانيا الاتحادية

GOTTFRIED WILHELM
LEIBNIZ

DISCOURSE ON METAPHYSICS
CORRESPONDENCE WITH ARNAULD
MONADOLGY

INTRODUCTION BY PAUL JANET

TRANSLATED BY
GEORGE MONTGOMERY

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	50018
Tas. No:	110/1+1-D

OPEN COURT PUBLISHING COMPANY
LA SALLE, ILLINOIS 61301

Ma Baidet - Tabriz

سعید رضوی *

موضوع مابعدالطبیعه و تمایز علم کلی از علم الهی

مقدمه:

پیش از هرچیز چنداصل به عنوان اصول موضوعه بحث مطرح شده و متن اصلی بحث بر مبنای این اصول مقدماتی استوار می‌گردد:

۱- هر علم لزوماً دارای یک موضوع است. موضوع از مقومات و عناصر اساسی هر علم است و هیچ علمی خالی از موضوعی که محور اصل علمی بحث‌های آن علم باشد، نیست.

۲- علم عبارت است از مجموعه مسائل که وجه اشتراک و مابعدالاتحاد آن‌ها همانا موضوع علم است. مسائل از مبادی استنتاج می‌شوند و این سه عنصر یعنی موضوع، مبادی و مسائل، مقومات یک علم هستند.

* عضو هیات علمی گروه فلسفه دانشگاه تبریز

۱- در آثار فیلسوفان و منطق دانان دوره اسلامی موارد بسیاری می‌توان یافت که به تفصیل درباره موضوع و مبادی و مسائل علم بحث کرده‌اند (معمولاً در کتاب برهان از منطق)، رک کتاب کاوش‌های عقل نظری تألیف دکتر مهدی حائری یزدی، شرکت سهامی انتشار، تهران، ۱۳۶۵، فصل اول از ص ۱ تا ۲۹

نشریه

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه تبریز

۱-۲

بهار و تابستان ۱۳۷۲ Tebriz

سال ۲۶ شماره مسلسل ۱۴۷-۱۴۶

قیمت: ۶۰۰ ریال